

Vem älskar pensionssystemet?

Studiedag i ABF-huset 4 maj 2011 i regi av Svensk socialpolitisk förening. Samtalsledare Ursula Berge, samhällspolitisk chef Akademikerförbundet SSR.

Förmiddagen inleddes med att historikern Urban Lundberg från Institutet för framtidsstudier talade om ATP-reformens uppgång och fall under rubriken "Varför övergav vi juvelen i kronan?" Hans tes var att detta endast kan förstås genom att man tittar på historien och den dåtida politiska situationen – det skräckscenariot inför framtiden med svällande pensionärskullar och ett bankrutt pensionssystem, som målades upp i början av 90-talet kallade han almageddon utan mycken verklighetskontakt. Samtidigt fanns en möjlighet att genom det nya systemet föda den svenska modellen på nytt – och det är inte utan att så kanske utlandet ser på oss idag, menade han, alltifrån Frankrike till Grekland, som slåss med omöjliga pensionssystem och stark folklig vrede medan Sverige har en fungerande modell. Detta var något som förmiddagens övriga talare återkom till och saken debatterades också vidare under eftermiddagen, som dock inte omfattas av detta referat.

Urban Lundberg rekapitulerade den dåtida debatten där Torbjörn Fälldin hänvisade till sin åldriga moders pensionsrättigheter bara för att senare skoningslöst konfronteras med att hans mor skulle förlora 1883:- om ATP naggades i kanten som den borgerliga regeringen Fälldin var inne på – detta var i samband med socialdemokraternas återkomst i valet 1982. Och mamma Fälldin intygade i Expressen att "det är inget fel på min pojke, han gör så gott han kan."

Därpå talades det mycket om "löftet" till pensionärerna och hur det kunde infrias eller inte. En del vatten hade ju runnit under bron sedan 1960 då ATP infördes, man hade varit med om både oljekris och budgetunderskott och 90-talskris och nu tillsattes en parlamentarisk utredning som efter sju år, under ledning av huvudsekreteraren Anna Hedborg, 1994 presenterade ett förslag till en ny pensionsöverenskommelse. Någon ny ATP-strid ville man inte ha och kanske var det just detta som tvingade fram den enighet inom utredningen som krävdes för att reformen skulle gå igenom före nästa riksdagsval – ingen ville att den skulle bli en valfråga. Pensionsöverenskommelsen var en deal mellan partierna där medborgarna egentligen aldrig blandades in, menade Lundberg, något som även bekräftades av Anna Hedborg senare. Och nu är överenskommelsen inkapslad i kopparrör och nedsänkt djupt under riksdagshuset, sade Urban Lundberg, ingen får ifrågasätta pensionsöverenskommelsen. Det svenska pensionssystemet är både starkt och skört, menade han, men om det verkligen är världens bästa system, fast ingen älskar det för ingen begriper det, måste ju medborgarna få avgöra och vad de tycker har man undvikit att ta reda på. Trots att det, som redan Aristoteles påpekade, är bordsgästerna, och inte kocken, som har att avgöra om soppan är god.

Därefter talade Björn Gustafsson, inkomst- och försäkringsexpert och professor i socialt arbete i Göteborg och redogjorde för fattigdomens och välståndets fluktuationer bland pensionärer och andra från 1925 och framåt. Den stora utjämningen av inkomster skedde i Sverige perioden 1925-1947 fr f a genom att arbetslösheten sjönk och åren 1958-1983 genom gifta kvinnors utträde på arbetsmarknaden. Sedan 1983 har emellertid den relativa fattigdomen ökat i Sverige samtidigt som ribban höjts för alla. De som nu släpar efter är dock inte pensionärerna, som det var förr, deras standard har varit väl skyddad på senare år, utan unga vuxna som hamnat utanför arbetsmarknaden – något som kommer att påverka även deras framtida pensioner pga för lite intjänade pensionspoäng.

Pensionärerna har fått se en stadig ökning av sina inkomster 1980-2004 samtidigt som klyftorna i pensionärsgruppen ökat, berättade Björn Gustafsson vidare. De viktigaste anledningarna härtill är de ökade kapitalinkomsterna hos delar av pensionärskollektivet, som leder till ökad ojämlikhet. Jämfört med resten av befolkningen är dock pensionärernas inkomster stabilare; den stora förändringen inträffar för många först när partnern dör, det gäller särskilt kvinnorna eftersom männen i regel har haft högre inkomster och bättre pension.

Tittar man på den relativa fattigdomen (med EU:s definition under 60 procent av medianen) är denna högst bland ensamboende över 75 och bland ensamstående med barn, vilket även lett till en ökande barnfattigdom, konstaterade Gustafsson.

Därefter var det dags för debatt under deltagande av Anna Hedborg ”mamma” till dagens system, Ulf Kristersson, nuvarande socialförsäkringsminister (m) och Kurt Kvarström, ledamot (s) i pensionsgruppen.

Hur vårdar vi pensionsöverenskommelsen och vad är värt att vårda, frågade sig Anna Hedborg i en inledande kommentar. Fördelarna, som hon såg det, var att 18,5-uttaget till blivande pensioner stått sig, och att pensionen beräknas efter hur mycket var och en bidragit till systemet. Samtidigt beklagade hon brister i sjukförsäkringen och a-kassan. Skälet till att pensionsreformen kommit till var risken för alltför starka generationsmotsättningar i samhället om ATP fått fortsätta i oförändrad form i ett åldrande samhälle, sade hon; genom reformen har man sett till att tillväxten inte tas i anspråk för pensioner utan kommer alla till del. Principen om att man betalar här och nu, alltså i förskott, och tar ut pensionen i efterhand har hållit och hon underströk också hur imponerande det var att pensionsgruppen, trots byten av ordföranden och ledamöter flera gånger om, ändå har hållit och kunnat sköta sitt uppdrag.

Hon kom sedan över på den ökade livslängdens betydelse i förhållande till både arbete och pension – om 2/3 av ens tid ska gå till arbete måste arbetsmarknaden förändras och utvecklas så att folk kan jobba kvar även som äldre, ett tema som återkom under den fortsatta debatten.

Ulf Kristersson betonade att pensionsöverenskommelsen markerade en återgång till en gammal god svensk tradition där man träffar breda överenskommelser om grundläggande socialpolitiska frågor – ATP såg han som ett undantag från denna regel.

Han såg pensionssystemet som kärnan i välfärdssystemet och menade att grunden lagts med pensionsreformen 1913. Mot vilket Kurt Kvarström senare indirekt opponerade sig när han underströk att vi ska fortsätta att ha inkomstbaserade pensioner och inte garantipensioner. Den första folkpensionen var, som bekant, lika för alla.

Kristersson betonade starkt hur viktigt det var för hela landets ekonomi och för alla generationer med ett rätt riggat pensionssystem och betonade än en gång betydelsen av eniga beslut – vilket dock inte uteslöt behovet av debatt. Ingenting är heligt, som han sa, även om vi har rätt att vara stolta över vårt system. Också Kristersson kom in på behovet av att arbetsmarknaden öppnas för äldre – för varje år som går känns den här ungdomskulden allt värre, som han sa – och han talade också om behovet av transparens i systemet och att uppgifterna i de orangea kuverten måste bli begripliga för var och en. Som det nu är kan man inte klura ut vad man får i pension – fast detta var själva avsikten med kuverten från början.

Kurt Kvarström berättade att pensionsgruppen förhindrat att den skatteinkomsten, som ligger under pensionsberäkningen för förtidspensionärer, inte ändrats, att AP-fondernas värde granskas vart tredje år för att kunna göra adekvata jämförelser med andra fonder och att man tryggt pensionen för det stora flertal som inte är aktivt väljande inom PPM-systemet.

Man har även arbetat med att se till att den skatsebromsen inom pensionssystemet inte slår till för hårt, något som pensionärsförbunden starkt kritiserat, att beskattningen av pensionerna justeras på sikt och att pensionsnivån inte sjunker under 60 % av tidigare inkomst.

Han tog också upp problemet med den höga arbetslösheten som stigit från 2-4 procent till 8 procent. De som inte haft chans att sätta in en enda krona i tjänstepensionssystemet kommer att drabbas hårt, inte bara som arbetslösa utan även om pensionärer. En annan problemgrupp är de utförsäkrade som blir hänvisade till socialt bistånd, något som man vet är ytterst ofördelaktigt också på längre sikt. Här gäller oacceptabelt långa inkomstnivåer, menade han. Och vi måste ha ett försäkringssystem som omfattar alla människor.

Vad beträffar pensionsåldern påpekade Kristersson att spridningen runt 65 är mycket stor. En del går långt före 65, men fler och fler också efter 65. Just därför att folk väljer olika måste man ha ett tydligt regelsystem. Anna Hedborg instämde med krav på ökad efterfrågan av äldre arbetskraft. Ungdomskulden är inte klok, sade hon, och tipsade om ett institut i Finland som tagit sig an denna fråga, det skulle Sverige också kunna göra. Av en LO-rapport nyligen framgår följande om arbetsmiljön

måste förbättras på olika sätt och stressnivån sänkas. Vad det nu gäller är inte så mycket utslitna kroppar som psykisk utmattning. Ska pensionsåldern höjas till 69 år måste också arbetslivet utvecklas så det blir möjligt att arbeta kvar så länge. Vilket borde vara möjligt, enades talarna om, eftersom arbetet för flertalet numera kanske är den viktigaste delen av livet.

När det gällde förändringar av pensionssystemet krävdes dock bred enighet, för detta var komplicerade, allvarliga frågor, som Kristersson sa, och Kvarnström tyckte nog att nye partiledaren Juholt var lite för tidigt ute när han redan nu flaggat om att göra pensionsfrågan till en valfråga.

Slutligen fick deltagarna frågan vad de ansåg allra viktigast varpå Anna Hedborg svarade att fortsätta betala här och nu för att klara full utbetalning i framtiden, Kvarnström att pensionen kunde fortsätta att utgöra 60 procent av inkomsten och Kristersson att det framtida regelsystemet måste göra det möjligt för människor att välja olika pensionsålder.

Kerstin Vinterhed